

CARL JOHAN LJUNGBERG om

Preussen som firar 300 år

När diktaren Baudelaire tyckte illa om något kallade han det "belgiskt". Ett annat skymford är "preussisk".

Få länder har mött samma misstro som Preussen, Tysklands föregångare från 1701. Inte ens det franska Napoleonväldet torde ha blivit lika angripet. Fast det spred mer sammanlagd förstörelse än någonsin de relativt återhållsamma preussarna.

Än i dag skrivs böcker som varnar för Preussen. Som om det hade orsakat alla europeiska olyckor fram till 1930-talets tyrannvälde. I själva verket är Preussen och Nazityskland varandra så olika, att jämförelser kommer av sig. De preussiska kungarna skulle säkert med stort beklagande ha sett de bruna skarornas framfart. Denna stred mot de förras djupare religiösa och etiskt-civila principer. Därmed självfallet inte sagt att Preussen saknar varje negativt drag.

Hur man än ser på dessa kungars makt, sökte de skydda ett land som var Europas mest utsatta: med ett Ryssland i öster, ivrigt att hävda sig i Europa. Med det habsburgska Österrike nära, stolt vårdande sitt "tysk-romerska" arv. Och med ett självmedvetet, militärt utsatt Frankrike i väster.

PREUSSARNA STARTADE ETT EXPERIMENT. Inte bara i makt, utan i modernisering. Man ville av ett politiskt splittrat, glest befolkat land skapa en stat av betydelse. Det som vunnits efter trettioåriga kriget och i landvinster från Polen lade en grund som de stränga, "fridericianska" kungarna utvecklade.

Än i dag får den som besöker Potsdam lätt ett kluvet intryck - av dyster prakt, askes och stränghet. Det vilar något nästan anspänt över dess palats och trädgårdar. Man anar också tolerans och kunskapssökande. En berömd gäst vid detta hov var Voltaire. Upplysning var ett hedersbegrepp. På det preussiska undervisningsministeriet vilade uppgiften "Att främja sann religiositet, utan tvång och mystiskt svärmeri, samvetsfrihet och tolerans... grundlig inläring av vetenskaperna liksom av det som varje samhällsgrupp behöver veta".

Men var inte Preussen ändå en krystad bildning - inskränkt och militaristisk? Mer en kasern än en fri stat, med soldater i snörräta led. Och med en lydnad som uteslöt självständiga individer?

Så brukar det heta. Men vem av de preussiska ledarna bar fullt ut dessa drag? Fredrik Vilhelm I var nog

starkt självrådigt och möjligen känslolokall. Han byggde upp armén, men var inte krigisk. Sonen Fredrik den store drog skickligt i fält när så krävdes, men återgick lättad till freden när chans gavs. Att han drog lärdomar av den sluge Machiavelli kan inte förnekas - men det beror kanske på att de båda råkat födas i politiskt ansatta, svårt splittrade länder. Fredrik den stores regering uppvisar kosmopolitiska drag, och fattade en rad framsynpta beslut. Ekonomin stärktes, lag och förvaltning moderniserades, skola och utbildning utbyggdes. Landet blev rikare och stabilare, och befolkningen växte.

UNDER FREDRIK WILHELM III: s långa regeringstid (till 1840) fortsatte uppbyggnaden. Kungen som plågades av melankoli vacklade ofta, drog frågor i långbänk. Men han framstår knappast som en reformfiende. Landets uppsving fortsatte, hjälpt av Humboldts kända universitetsreform och av jordreformer inspirerade av inga mindre än Kant och Adam Smith. Från 1871 steg Preussen närmast kometlikt som kärnstat i det nybildade tyska kejsardömet.

Preussen sökte nog bli ett militärt mönster, men egentligen först på allvar efter att det lidit flera nederlag mot Napoleon och insett kravet på anpassning till nya militära villkor. Krigskonstens heliga skrift - Om kriget - skrevs så av den skarpsinnige Carl von Clausewitz. Den betonar djärvhet och återhållsamhet, en god general bör spara liv. På 1800-talet utvecklades så arméns "hjärna" - generalstaben, både energiskt efterbildad och fruktad.

Formellt upphörde inte Preussen att finnas till förrän vid 1945 års sammanbrott, sedan den 250-åriga staten först tvingats in i diktaturregimen.

Förnuft, sans och saklighet, allt på sin plats. "Inga överdrifter" - så har Preussens anda karakteriserats. Intet i landets arv är rent svart-vitt. Men när Berlin nu firar 300-årsjubiléet är det ett erkännande av att Preussen bland annat sökt ge europeisk stadga åt Europas centrala makt, något som vi även i EU:s bekymmersamma dagsläge bör kunna värdesätta.

Fil dr Carl Johan Ljungberg (cjl@brevet.nu) är statsvetare och författare.